

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата філософських наук
Русина Івана Івановича
на дисертаційне дослідження Павла Вікторовича Шевчука «Політична
теологія радикальної ортодоксії», що подане на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Радикальна ортодоксія як новий напрямок богословської думки почала формуватися у кінці 1980-х років, і тут слід особливо відзначити статтю Джона Мілбанка «Постмодерне критичне августіанство». Усі основні ідеї радикальної ортодоксії вже наявні у цій статті, яка має характер розгорнутої декларації. Однак, у результаті пошуків більш прийнятної назви для напрямку в 1990-му році перемогла ідея назвати рух «радикальною ортодоксією». Дослідження руху, який став помітним явищем в академічній теології протестантизму і католицизму, є вкрай важливим. Відразу відмітимо, що ця богословська течія є однією з небагатьох, яку сьогоденні постмодерні філософи приймають всерйоз та з якою ведуть змістовну полеміку. Разом із тим, лідери і представники радикальної ортодоксії намагаються досягти впливу на церкви, соціум, на політику національного і загально світового рівня. Саме у цій області практичного застосування ідей радикальна ортодоксія досягла дуже мало. І це складає значний контраст із початковим успіхом радикальної ортодоксії як теоретичної течії богослов'я, приводить до падіння популярності цієї течії. Час для критичного аналізу радикальної ортодоксії вибраний вкрай вдало, оскільки певні кризові явища вже цілком очевидні, і необхідно переосмислювати весь пройдений з 1990-го року шлях. І якщо таке переосмислення не дають лідери радикальної ортодоксії, то є дуже гарним знаком високого рівня розвитку української теології, що молодий український протестантський богослов, який симпатизує радикальній ортодоксії, зумів знайти у собі сили для систематичної критичної рефлексії. Слід сказати, що

для власного критичного дослідження Павло Шевчук вибрав не всю радикальну ортодоксію, а найбільш цікаву і практично значущу її складову: політичну теологію.

Слід сказати, що політична теологія виникла як вираз консервативного світогляду К. Шмідта, який радикалізував положення католицького світогляду та деякі елементи християнської соціальної доктрини аж до такого надання значення державному цілому, що це було обернулося беззастережною легітимізацією тоталітаризму. Відмітимо, що колись модерна соціальна філософія починала свій шлях у філософії Гоббса цілком аналогічно. Класичною для сучасного протестантизму стає політична теологія Р.Нібура, який захищає демократичний капіталістичний лад, розуміючи його недоліки, але усвідомлюючи, що альтернативи пропоновані Гітлером і Сталіним є виявом зла, яке не може бути терпимим, але має бути знищеним. Останнім словом протестантської політичної теології модерну стала теологія надії Ю.Мольтмана. Радикальна ортодоксія пропонує розпочати політичну теологію з самого початку, оскільки епоха постмодерну радикально відрізняється від доби модерну, висуває як нові виклики, так і відкриває нові можливості. Першою рисою цієї політичної теології є критика модерного світогляду з усіма його основними характеристиками. А саме, невиправданим на думку представників радикальної ортодоксії є розділення між релігійним та світським, розуміння релігії як приватної справи індивіда. Модерні уявлення про повністю світський характер держави і загального суспільного простору є просто помилковими за фактом і єретичними за змістом. Секуляризм модерну і агресивний новий секуляризм радикальні ортодокси критикують як псевдо-релігію: ці різновиди секуляризму є громадянською релігією, ідеологією, яка ґрунтується на певних віруваннях. Також радикальна ортодоксія критикує уявлення про новий час як прогресивний період, що долає традицію як регресивний феномен. Якщо людство виживає, то тільки за рахунок слідування певним традиціям. У цьому висновкові радикальна ортодоксія суголосна з думкою А.Макінтаєра, який вважає традиції природним життєсвітом для особистостей і спільнот, необхідним для збереження людства. Не викликає здивування, що

радикальна ортодоксія критикує такі кризові явища як розриви між мораллю і правом, між вірою і знанням, між теологією та філософією, між теологією та соціологією, між теорією і практикою. Для радикальної ортодоксії характерне сприйняття теології як мета-дискурсу, релігійного світогляду як мета-світогляду. При цьому головною характеристикою такої теології і такого світогляду є цілісність, нерозривна єдність тих феноменів, які модерн звик розглядати як протилежні. Такі претензії радикальної ортодоксії на цілісність мають свої корені не лише в християнській традиції, а їх ми можемо бачити в платонізмі, у різних видах філософії взагалі, особливо – романтичної. Радикальні ортодокси визнають, що бачать всю цю платонічну і романтичну традицію концепцій «цілісного знання» в якості власних попередників. Головне проблемне питання, яке залишається не вирішеним наступне: чому саме теологія та релігія мають визнаватися як метадискурс? І філософія теж може бути цілісним світоглядом, і не очевидно є саме вимога цілісності. Знову ж таки, радикальні ортодокси визнають, у що часи постмодерну теологія може бути лише однією з риторичних пропозицій, одним із особистих свідчень, але не може претендувати на цінність цілісного світогляду, який має важливе значення для всіх. Нещодавно Михайло Черенков відмітив, що у добу постмодерну як влаштування соціуму і в епоху постмодернізму як ідеологічної ідейної надбудови, розповсюджується нова громадянська релігія – теологія нескінченного споживання. І ця релігія споживання, будучи поклонінням людині та її бажанням, ринку та відповідним фетишам, ідолам, обов'язково чинить спротив християнській проповіді, формує ідеологію новітнього агресивного секуляризму заради того, щоб відгородити новітнього язичника від всякого відчуття справжнього живого Бога і всякого поклоніння Йому. Всі ці небезпечні тенденції значною мірою залишаються поза розглядом радикальної ортодоксії. Остання все ще перебуває у романтичних надіях, що сам по собі крах модерну приведе до перемоги цілісного християнського світогляду. Але свого часу романтики передбачали таку ж перемогу внаслідок краху Просвітництва, а за таким крахом в історичній реальності виникли виклики фашизму і комунізму. Все це слід пам'ятати, критично оцінюючи пропоновані радикальними ортодоксами теорії.

Особливе занепокоєння викликає у нас радикалізація політичної теології радикальної ортодоксії у Вільяма Кавано. Останній мислить суголосно з представниками теології визволення. Пропонований християнський соціалізм не може бути прийнятним у пострадянському контексті. Якими б не були недоліки капіталістичного ладу, соціальне вчення церков наголошує на необхідності реформ і поступового покращення дійсності, на змінах «зверху» і «знизу», тобто від більшого утвердження правової справедливості та від більших проявів солідарності і соціальної справедливості. Радикальні ортодокси, як і ряд інших впливових теологів, шукають можливого посткапіталістичного ладу. Пропоновані ідеали «християнського соціалізму» або посткапіталістичної економіки дійсно мають цілий ряд недоліків як тільки вони виходять за межі пропозицій обмежених практик взаємного дарування та стають проектами цілісного соціального влаштування. Для українських християн більш актуальним є нове відкриття протестантської етики праці, віднаходження гармонії між місією та соціальним служінням, між особистим розвитком та служінням у спільноті. Пошуки альтернатив до капіталізму поки що не є актуальними. Християнські спільноти мають бути альтернативою щодо соціуму, являючи нові міжособистісні відносини, будучи місцем здійснення високої етики. Усі ж спекуляції про зміну соціальних формацій за допомогою християнської діяльності не зможуть бути актуальними в українському контексті вже тому, що віра в соціалізм та інші варіанти некапіталістичного соціального устрою просто приречена на провал в посткомуністичному контексті, якщо нація відмовляється від соціального експерименту часів комуністичної влади через очевидний його практичний провал.

Дисертація відрізняється структурною чіткістю, логічністю викладу, повнотою аргументації на користь тез новизни та пунктів висновків. У першому розгляді даний енциклопедичний огляд феномену радикальної ортодоксії та її місця в історії політичної теології. При аналізі радикальної ортодоксії особлива увага приділена особливостям критики модерну взагалі та різних сторін модерного світогляду. У другому розділі детально аналізується теополітична концепція засновки радикальної ортодоксії Джона Мілбанка у її основних рисах. Третій

розділ присвячений класичним для радикальної ортодоксії теорія про посткапіталістичний лад та постліберальний світогляд, як вони розвинуті у Джона Мілбанка і Андріана Пабста. Важливо, що дисертант також аналізує ті дискусії, які породили пропозиції Мілбанка і Пабста, ту критику, яка прозвучала з боку авторитетних сучасних богословів. Відмітимо, що дисертант не приділяє уваги маргіналам, які критикують вчення про постліберальний лад політичної теології радикальної ортодоксії, але звертає увагу лише на видатних теологів, які дійсно зробили цілий ряд влучних зауважень, особливо наголошуючи на слушності багатьох критичних закидів Роуена Вільямса. Четвертий розділ є особливим, оскільки розглядає політичну теологію Вільяма Кавано. Цей представник радикальної ортодоксії зробив цілий ряд кроків у сторону теології визволення. Політична теологія взагалі та теорія посткапіталістичного стану і постліберального світогляду в його творах була значно радикалізована. Дійсно, політична теологія Кавано є окремим явищем і дуже добре, що вона аналізувалася окремо, як особливий феномен. Але якщо автор мав приховані наміри представити політичну теологію Мілбанка і Пабста як помірковану на фоні теорій Кавано і теології визволення, це авторові не вдається: вся політична теологія радикальної ортодоксії є занадто критичною до сучасного капіталізму і не бачить у ньому ніяких позитивних рис. Можемо сказати, що вся соціальна дійсність капіталізму представлена як панування «структур гріха» і насилля над особистістю, а лібералізм як ідеологія та теологія капіталістичної доби повністю знищується як легітимізація ілюзорного самообожнення людини. В дійсності ж людина поневолюється ринковими відносинами, відчужується від себе самої та не може знайти жодного виходу для спасіння, окрім посткапіталістичного «християнського соціалізму». На нашу думку, у всіх цих теоріях радикальної ортодоксії занадто багато впливу франкфуртської школи неомарксизму, занадто багато романтичного критичного пафосу і занадто мало власне християнських цінностей, які б були втілені у конкретних можливих проєктах. Дисертація нам сподобалася тим, що автор постійно переростає теоретиків радикальної ортодоксії, створює критику, яка значною мірою є іманентною щодо цієї течії. Дисертант як ніхто інший в

українському протестантизмі до нього вміє відірватися від предмету власного дослідження та надати конкретні конструктивні критичні оцінки, показуючи слабкі місця у кожному аспекті політичної теології радикальної ортодоксії. У цьому відношенні представлена дисертація є унікальною і заслуговує на повне схвалення.

Дисертація Павла Шевчука викликає у нас кілька важливих запитань.

1. Наскільки можливою є відмова радикальної ортодоксії від ідей християнського соціалізму та творення більш поміркованих соціальних проєктів?

2. Наскільки критика капіталізму та ринку як форм відчуження, як засобів породження симулярків та шляху до ідололатрії у радикальній ортодоксії є суголосною з аналогічними ідеями Жана-Люка Марйона? Чи існує вплив останнього на радикальну ортодоксію?

3. Чи можна вважати правильними пропоновані Антуаном Аржаковський інтерпретації радикальної ортодоксії та чи є перспективними його пропозиції щодо застосування ідей радикальної ортодоксії у пострадянській православній думці?

В цілому дисертація виконана на високому теоретичному рівні, є взірцевою науково-дослідною роботою. Перш за слід відмітити прекрасну продуманість методології, яка дозволяє у комплексі застосовувати інструментарій теології, філософії, політології, соціології, релігієзнавства. Завдяки такій методології автор досягає об'єктивного аргументованого знання у тематиці, яка є для нього суб'єктивно значимою.

Висновки дослідження цілком обґрунтовані аргументацією, представленою у тексті дисертації. Дисертант проявив кращі якості дослідника, створивши добротний богословський текст, витриманий як наукове дослідження.

Висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки отриманих у дисертації результатів. В цілому поставлена мета досягнута. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самостійною роботою дисертанта. Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота Павла Вікторовича Шевчука «Політична теологія радикальної ортодоксії» є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової

проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

Офіційний опонент,

кандидат філософських наук,

ректор Української євангельської теологічної семінарії

І. І. Русин